

Klaus P. Mortensen. *Himmelstormerne. En linje i dansk naturdigtning*. Gyldendal, København 1993. 322 p. (Ill. & bibliografi) ISBN 87-00-15116-5

*Himmelstormerne* er en ganske spændende bog, med en - velsagtens tilstræbt - lidt misvisende undertitel, idet bogen frem for alt handler om dansk natur*metafysisk* digtning. Klaus P. Mortensen bygger på en måde videre på Thomas Bredsdorffs *Digternes natur* fra 1975, skønt *Himmelstormerne* dækker et større tidsrum og inddrager flere genrer end Bredsdorff gjorde. Klaus P. Mortensen tager en række punktnedslag i den danske litteraturhistorie fra omkring 1600 til i dag for at finde frem til naturmetafysikkens udviklingsforløb.

Klaus P. Mortensens sigte er ikke blot at udskille naturen som motivområde i den danske litteratur og sætte natursynet ind i et langt historisk perspektiv, men især at afkode den motivhistoriske udvikling som et symptom på mere almene mentalitetshistoriske processer. I *Himmelstormerne* fungerer fiktionen som en kilde til kultur- og mentalitetshistorisk viden, som et sæt specifikke koder der kan beskrives og forklares i forhold til andre koder, der sammenlagt udgør det vi kalder mentaliteten på et bestemt sted i tid og rum. Bogens målsætninger er altså ganske ambitiøse, idet tilbagekoblingen fra skønlitteraturen - og især fordi det drejer sig om et motivisk udsnit - til mentaliteten i almindelighed, umiddelbart virker som lidt af et vovestykke. Skønlitteraturen er jo en begrænset niche i

mentalitetens samlede helhed og faren for overvurderingen af fiktionens betydning er nærliggende. I et efterskrift om bogens metodiske forudsætninger, opvurderer Klaus P. Mortensen klart sit forehavende, ved at plædere for litteraturens og litteraturhistoriens centrale betydning for at kunne opnå historisk indsigt:

I den litterære tekst er således alt det, der i makrohistorien findes som overindividuelle begivenheder, statistisk sandhed og uoverskueligt mange kendsgerninger, filtreret og organiseret i anskuelige symbolske former. Og det er i selve denne teksts højt bevidste sprogligt-symbolske organisering, at mentaliteten bliver synlig. Altså ikke kun i det, der siges, men også i den måde, hvorpå det siges. (s. 297)

Det man dog kan have betænkeligheder ved er, i hvilken udstrækning især den sidste tilføjelse, om måden hvorpå, virkelig får den opmærksomhed i bogen som den måske burde få. I *Himmelstormerne* bliver skønlitteraturens æstetiske koder først og fremmest dechifreret i lyset af ikke-æstetiske, bevidsthedshistoriske foreteelser, mens litteraturens egen funktionelle og diskursive forvandling i århundredernes løb kun får begrænset opmærksomhed. Således bliver inter-tekstuelle perspektiver, som jo også siger meget om måden hvorpå litteraturen bearbejder det sproglige (rå)materiale, desværre underbelyst i *Himmelstormerne*. Disse kritiske indvendinger mindsker dog ingenlunde bogens øvrige fortrinlige kvaliteter. *Himmelstormerne* indeholder en række interessante og vel-skrevne tekstanalyser og viser at man faktisk kan skrive litteraturhistorie uden nødvendigvis at havne i enten plat historicisme (med litteraturen som offer), eller i den gamle biografisk-æstetiske grøft (som går ud over historiske og samfundsmæssige perspektiver).

I bogens otte ret så forskelligartede kapitler skitserer Klaus P. Mortensen naturmetafysikkens udvikling i dansk skønlitteratur efter ca. år 1600. Denne intellektuelle rejses udgangspunkt er den kristne forestilling om naturens dobbeltkarakter, d.v.s. at naturen på den ene side er den lave, jordbundne, håndgribelige og dennesidige natur omkring os, mens den på den anden side også peger ud over sig selv og afslører en høj, guddommelig verden; den jordiske naturs metafysiske modstykke. Mortensen viser hvordan dette kristne natursyn, sådan som det for eksempel er til stede hos

Arrebo og Kingo, i tiltagende grad, i særdeleshed i løbet af 1700-tallet, bliver frigjort fra dets religiøse sammenhænge og bliver mere og mere verdslig- og inderliggjort.

Mortensen demonstrerer i nogle overbevisende tekstanalyser af Brorsons salmer, den spæde optakt til opløsningen af det strengt hierarkiske forhold til Gud. Naturens dualisme bliver ikke ophævet, men får en anden orientering. Især hos Tullin påviser Mortensen at naturmetafysikkens topografi ordnes på en anden måde. Mens det brorsonske menneske stadigvæk var indordnet under den vertikale dichotomi mellem den høje og den lave natur, bliver orienteringen hos Tullin en mere vertikal konfrontation mellem det menneskeskabte urbane rum og den storslåede landskabelige natur. I og med at byen får tildelt rollen som den syndige natur, opvurderes landskabet og bliver det sted hvor digteren kan opleve og dyrke sin egen iboende naturlighed, d.v.s. dyrke følelses- og kærlighedslevet. Den 'uspolerede' natur bliver nu udstaffet som et særligt følsomt rum og den jordiske kærlighed konnoterer ikke længere udelukkende det lave og syndige i mennesket, idet eros stiller mennesket i stand til at transcendere de snævre jordiske rammer. Omdefineringen af naturen i slutningen af 1700-tallet sørger for at naturen ikke længere er et udtryk for den guddommelige skaberkraft, men bliver til et sakralt rum hvori det selvberørende, geniale og anende romantiske individ oplever 'det sublime' i naturen.

Bogens tredje kapitel og navnlig afsnittet 'Borgerens natur', er desværre lidt præget af sproglig tomgang, det virker mindre inspireret end resten af teksten. Mon det skyldes at akkurat denne fase i naturbegrebets udvikling allerede har været genstand for så mange andre udtømmende analyser og overvejelser? Det er desuden en skam at nogle tilløb til en litteraturhistorisk nytænkning omkring begrebet 'det sublime' og omkring den (præ)romantiske genidyrkelse i den valgte sammenhæng ikke kan drøftes mere indgående. Til gengæld er afsnittet om Kants erkendelsesteori et værdifuldt bidrag til en bedre forståelse af kunstens rolle i den danske romantiske æstetik. Klaus P. Mortensen påviser på skarpsindig vis betydningen af Kants idealisme for bl.a. Jens Baggesens forfatterskab og analysen af *Labyrinten* er blandt bogens mest overbevisende.

En af romantikkens væsentlige betydningforskydninger med hensyn til naturen er, at naturen på den ene side blev til en sublim, truende,

fortryllende men også destruktiv kraft, samtidig med at den selv samme naturs ressourcer i tiltagende grad blev udsat for en hæmningsløs udnyttelse af mennesket. Det er præcis denne splittelses virkninger der senere blev en af de bærende ideer i den moderne økologiske bevidsthed.

Klaus P. Mortensens motivorienterede fremgangsmåde medfører, at de gængse periodebetegnelser taber en væsentlig del af deres betydning. Skillelinjerne mellem litteraturhistoriske perioder bliver således nedtonet til det de i grunden er, nemlig; mere eller mindre pædagogiske hjælpekonstruktioner. Et af konsekvenserne er, at periodebetegnelsen 'romantik' i *Himmelstormerne* lige så stille glider ud af billedet, og at tidsrummet bliver døbt om til den ellers omdiskuterede betegnelse 'Biedermeier'. Det skyldes at Mortensen betragter den danske romantik som en regressiv, eller i det mindste konsoliderende fase i naturmetafysikkens udviklingshistorie:

For når man læser den hjemlige romantiske naturpoesi i 1800-tallets første halvdel, er der ikke meget tilbage af den dristige dyrkelse af den storslåede natur og det kolossalt selvbevidste jeg, som spejler sig i den. I stedet vender den gamle kristne naturmetafysik tilbage. (s. 151)

Natursynets udvikling får igen nye impulser under indflydelse af Georg Brandes' antimetafysiske tænkning. Også i fortolkningen af Brandes' filosofi er Mortensen meget nuanceret: selvfølgelig optrappes opløsningen af naturmetafysikkens kristne indhold under positivismens indflydelse, men dualismen som sådan ophæves (endnu) ikke. Et af tidens grundlæggende ændringer er, at man under indflydelse af darwinismen begynder at se naturen selv som en skabende kraft, og ikke længere udelukkende opfatter den som noget skabt. Spændingsforholdene som denne omrokning i natursynet medfører, viser sig tydeligt i analyserne af især J.P. Jacobsens forfatterskab, hvor naturen er blevet til en i grunden mål- og meningsløs driftsnatur. Æstetikken får mere og mere tildelt rollen som det eksistentielle værn mod dette afnyttologiserede natur- og menneskesyn. Enhver forestilling om en højere mening i naturen og eksistensen forsvinder og mennesket bliver indordnet under biologiens herredømme.

En forfatter der har forsøgt at tøjle og bearbejde konsekvenserne af

denne nye ydre og indre naturforståelse er selvfølgelig Johs. V. Jensen, og det kan næppe undre at *Himmelstormerne* indeholder en glimrende tolkning af Johs. V. Jensens forfatterskab.

I bogens sidste kapitel 'Epilog mellem skyskrabere', fokuseres der navnlig på naturmetafysikkens endegyldige verdsliggørelse på baggrund af den omsiggribende urbanisering i det indeværende århundrede. Spændingsforholdene i naturbegrebet tilspidses yderligere. I vor højteknologiske kultur drejer det sig om den hensynsløse tilegnelse og udnyttelse af naturens ressourcer, der kolliderer med den selv samme naturs rolle som eksistentiel tolkningsramme. Det er først og fremmest den truende økologiske katastrofe som den moderne naturdigtning forholder sig til og sætter sig til modværge imod.

De moderne naturdigtere som Klaus P. Mortensen beskæftiger sig med, og som hver for sig angriber den overleverede naturmetafysik, er Thorkild Bjørnvig, Inger Christensen og Ivan Malinowski. Alle tre, hver på sin vis, forsøger at besværges det truende ragnarok med en alternativ, monistisk naturopfattelse, ved at forestille sig verden som en (kosmo)logisk enhed. Analysen af Thorkild Bjørnvigs natursyn er gennemført med stor sans for nuancerne i forfatterskabet og dets udvikling.

Den midlertidige endestation af det skitserede forløb er - overraskende nok - Hans-Jørgen Nielsen. I essayet 'Billeder af intetheden' (1984) leger Hans-Jørgen Nielsen med ideen om en postmoderne naturopfattelse, og fremfører han bykulturen som menneskets nye biotop. I det urbane vildnis overskrider mennesket sin egen natur: i byens totale underkuelse af den organiske natur afspejler sig også, at det moderne individ har måttet give afkald på en væsentlig del af dets naturlige kvaliteter. Det spørgsmål som får stå ubesvaret hen er, om man bør forholde sig moralsk afvisende til denne udviklings konsekvenser.

Klaus P. Mortensen demonstrerer i *Himmelstormerne* at hans analogier og tilbagekoblinger i tiden, ikke blot er didaktiske fiffigheder eller bare er fremkaldt af bagklogskab. *Himmelstormerne* er en ganske vellykket bog der vil tiltale et bredere publikum end en snæver kreds af litteratur-intereserede. Også for dem der beskæftiger sig med litteratur- og mentalitetshistorie(skrivning) angiver bogen nogle muligheder for fremtidig interdisciplinær humanistisk forskning og formidling. I den forstand er *Himmelstormerne* et pilotprojekt.

*Henk van der Liet*, Rijksuniversiteit Groningen